ЖОРАЕВА Г. Т.

ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ТАРИХЫ МЕН ТАҒДЫРЫ

(XIX ғасырдың соңы - XX ғасырдың I жартысы)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ

Г.Т. ЖОРАЕВА

ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ТАРИХЫ МЕН ТАҒДЫРЫ

(XIX ғасырдың соңы – XX ғасырдың I жартысы)

Шымкент - 2024

УДК 94 (574)
ББК 63.3 (5Қаз)
Ж 71

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Сенат (Ғылыми кеңес) мәжілісінің 27 желтоқсан 2023 жылғы №5 хаттамасы шешімімен баспаға ұсынылған

Пікір жазғандар:
Х.М.Тұрсұн – Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің профессоры, тарих ғылымдарының докторы,
Г.Батырбекқызы – М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің PhD, доценті

Жораева Г.Т.
ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ТАРИХЫ МЕН ТАҒДЫРЫ (XIX ғасырдың соңы – XX ғасырдың І жартысы): Оқу құралы. *- Шымкент: «Нұрлы Бейне» баспасы, 2024. -180 бет.*

ISBN 978-601-81096-1-4

Оқу құралында қазақ зиялыларының тарихы мен тағдыры (XIX ғасырдың соңы - XX ғасырдың І жартысы), Алаш қозғалысының қалыптасуы, «Алаш» партиясының құрылуы мен Алаш зиялыларының қызметі және 1917 жылғы ІІ Жалпықазақ сьезін өткізудегі ұлт зиялыларының рөлі, Алашорда үкіметінің құрылуы мен қазақ зиялыларының кеңес үкіметі тұсындағы қоғамдық-саяси қызметі мен Кеңестік жүйе тұсындағы Алаш қайраткерлерінің қуғындалу барысы зерделенеді. Алашорданың Шығыс және Батыс бөлімдері мен Түркістан қанатының құрылуы, олардың өлкедегі ықпалы мен жетекші лидерлерінің өмірі мен қызметінің тарихи маңызы қарастырылады.

Оқу құралы оқытушыларға, жоғары оқу орны білім алушылары мен магистранттарына, қызығушылық танытушы оқырман қауымға арналған.

УДК 94 (574)
ББК 63.3 (5Қаз)

ISBN 978-601-81096-1-4

© Жораева Г.Т., 2024

КІРІСПЕ

Қазақ зиялыларының тарихы мен тағдыры – Қазақстан тарихнамасында аса маңызды мәселенің бірі. XX ғасырдың басында Қазақстанның қоғамдық-саяси, экономикалық және әлеуметтік өмірінде елеулі рөл атқарған «Алаш» партиясы мен Алашорда үкіметінің тарихын зерттеу, олардың қазақ халқының тәуелсіздігі, еркіндігі, теңдігі жолындағы күрес жолын елімізге таныту аса маңызды.

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың бірінші жартысында қазақ зиялыларының тарихы мен тағдыры Алаш қозғалысындағы өзекті мәселе, оның тарихын оқыту дерек көздеріне сүйене отырып, теориялық және методологиялық тұрғыда жаңа көзқараспен қарастыруды қажет етеді.

Оқу құралында білім алушылар тарихи оқиғалар мен тарихи тұлғаларға, ұлттық тарих мәселесіне шынайы баға беру дағдылары мен құзыреттерін меңгереді.

Алаш қозғалысының тарихнамасы мен деректік негіздерін, XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ зиялыларының қалыптасу барысы мен бірінші орыс революциясы жылдарындағы қазақ интеллигенциясының қоғамдық саяси қызметін, Қарқарлы петициясының маңызы мен ұлт-азаттық қозғалыс идеологиясының қалыптасуын айқындайды. Мемлекеттік Дума барысы мен қазақ депутаттарының ұлт мәселелерін шешудегі атқарған рөліне баға береді. XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың бірінші жартысында жарық көрген ұлттық басылымдардағы Алаш лидерлерінің қызметі мен баспасөзге қатысты патша үкіметінің цензурасын талдайды. Алаш қозғалысының саяси өрлеуі мен 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс барысы мен қазақ зиялыларының патша жарлығына қатысты көзқарастарын, Ақпан төңкерісінен кейінгі қазақ комитеттерінің құрылуын, облыстық съездер, саяси ұйымдар мен партиялардың Алаш лидерлерімен қарым-қатынасының тарихи маңызын сараптайды. «Алаш» партиясының құрылуы мен оның бағдарла-масын, Бүкілресейлік Құрылтай жиналысын сайлау барысы мен Алаш партиясына зиялы өкілдерінің сайлау кезіндегі

өміріне елеулі түрде әсер еткен тарихи фактілер және тарихи құбылыстар құрайды.

Тәркілеу – жеке тұлға мүлкінің қайтарылмайтындай етіп күштесу арқылы алынуы.

Тоталитаризм – мемлекет пен идеология ерекше рөл атқаратын диктатураның түбегейлі жаңа түрі.

Ұлттық идея – халықтың болмысына байланысты өзгеріп, дамып отыратын, десек те өзіне тән белгілерін жақын уақытта жоқ қыла қоймайтын тарихи болмысының, сана-сезімінің, табиғи мінезі мен мәдениетінің мәнін, маңызын жинаған ұйытқысы.

Ұлттық кеңес – саяси партиялардың, азаматтық қоғамның өкілдерімен кеңінен талқылау негізінде мемлекеттік саясаттың өзекті мәселелері бойынша ұсыныстар мен ұсынымдарын тұжырымдайды.

Шовинизм – ұлтшылдықтың шектен шыққан түрі.

және бастапқыда стихиялық қоғамдық қозғалыс ретінде өмір сүрді.

Элита – мемлекетті, мемлекеттер одағын және экономиканы басқаруда жоғары басшылық лауазымдарға ие адамдар жиынтығы.

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ 3

1. XX ғасырдың бас кезіндегі ұлт интеллигенциясының қалыптасуы 5
2. Бірінші орыс революциясы жылдарындағы қазақ зиялыларының қоғамдық саяси қызметі 16
3. Қарқаралы петициясы. Ұлт-азаттық қозғалыс идеологиясының қалыптасуы 24
4. Мемлекеттік Дума және қазақ депутаттары 31
5. Қазақ және татар зиялыларының азаттық қозғалыстағы қарым-қатынасы 45
6. Ұлттық баспасөз және тәуелсіздік идеялары 65
7. 1916 жылғы көтеріліс және қазақ зиялыларының көзқарасы 77
8. Қос төңкеріс тұсындағы Алаш қозғалысы 88
9. Алаш партиясының құрылуы және бағдарламасы 102
10. Бүкілресейлік Құрылтай жиналысы және Алаш партиясы 110
11. 1917 жылғы II-Жалпықазақ съезі. Алашорда үкіметінің құрылуы мен қызметі 123
12. Алаш қайраткерлері кеңес үкіметінің алғашқы жылдарында 134
13. Алаш қозғалысының Түркістан қанаты 145
14. 1920-1930 жылдардағы Алаш зиялыларының қызметі.. 154
15. Алаш қозғалысы қайраткерлерінің қуғындалуы 163

ҚОРЫТЫНДЫ 170
ҚОСЫМША А. Тарихи терминологиялық сөздік 172

ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ТАРИХЫ МЕН ТАҒДЫРЫ

(XIX ғасырдың соңы - XX ғасырдың I жартысы)

Оқу құралы

Басуға 19.01.2024 ж. қол қойылды.
Қалыбы А4. Қаріп түрі «Таймс».
Көлемі 11,25 шартты баспа табақ. Таралымы 300 дана.

«Нұрлы Бейне» баспасында басылды.
Тапсырыс №1901
Шымкент қаласы, А. Байтұрсынов көшесі, 15 «Б»
e-mail: nurly-beine@mail.ru
+7 701 77 97 167; 8 (7252) 50 16 21
+7 775 389 18 28: +7 771 144 46 30.